

FIKIHTA TA'RÎZ VE KİNÂYE KULLANIMI*

Hüseyin ESEN**

THE USAGE OF TA'REEZ AND KİNÂYA (ALLUSION AND INSINUATION) IN FIQH.

Ta'reez and kinaya are the kinds of indirect speech and frequently used by people in daily life. The aim of this study is to expose in what areas of fiqh ta'reez and kinâya are used, how this usage affects the decision of that matter and to present examples of usage as much as possible to reflect the related culture. The areas of fiqh that ta'reez is used prominently are: proposal of marriage to a woman in waiting period (iddah), slander of adultery/fornication, discourage from confession of a crime or bearing witness in hadd crimes and speaking to a Muslim about non-Muslim enemy. Kinaya is also used in very different areas of fiqh such as divorce, slander of adultery/fornication, foundation, guardianship etc. It draws attention that kinaya usage is mainly discussed in fiqh resources under the topic of divorce related subjects (talaq, hul', ila, zhihar etc.). Fuqaha have attempted to determine a measure to distinguish kinaya words from sareeh (explicit) ones to ensure the principle of objectivity and stability in law. We see that being mentioned in Quran or hadeeth texts, features of the spoken language and common usage/tradition in a society are accepted as measures by some fuqaha. It is clear that depending on the changes in tradition and language in time, a word's attribute as kinâye or sareeh should also be revised necessarily.

GİRİŞ

Fıkhın birinci kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. Yüce Kur'an'ın hem söz hem de anlam itibariyle yüce Allah'a ait olduğu inancından hareketle, İslam âlimleri ayetlerde geçen sözcük ve ifadeleri, hem Arap Dili ve Edebiyatı hem de onlardan çıkarılabilecek hükümler bakımından titizlikle incelemişlerdir. Fıkhın ikinci kaynağı kabul edilen Hz. Peygamber'in sünneti de, sahihliğinin tespiti ve anlamlarının belirlenmesi bakımından özel metotlarla tetkik edilmiştir. Kur'an ve sünnet lafızlarının fıkhın en temel kaynakları olması bakımından, gerek hükümlerin hangi delillerden nasıl çıkarılacağı hususunu amaç edinen fıkıh usûlü, gerekse hükümlerin ele alındığı furû-u fıkıh kaynaklarında, lafız-mana ilişkisine özel önem verildiği görülmektedir. Ta'rîz ve kinâye konuları da bunlar arasındadır.

Bu çalışma, ta'rîz ve kinâye konularının fıkhın hangi alanlarında kullanıldığı,

* Bu makale, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından 13-14 Nisan 2005 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen *Gizli Diller Sempozyumu*'nda sunulan bildirinin kısmen yeniden düzenlenmiş halidir.

** Yard.Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. huseyin.esen@deu.edu.tr

hükümlere etki edip etmediği vb. konuları ana hatlarıyla ele almayı ve kültürün yansıtılması amacıyla ta'rîz ve kinâye olarak kullanılan ifadelerden mümkün olduğunca fazla örnek sunmayı amaçlamaktadır. Ta'rîz ve kinâye ifadeleri toplumların dil, kültür ve değerlerine göre farklılık arz edebildiğinden, ele aldığımız konunun işleniş, boyutları ve kullanılan ifadeler bir bakıma ait olduğu kültürü ve değerlerini de yansıtmaktadır. Bu noktada Türklerin yaklaşık bin yıllık bir süreçte özellikle Hanefî mezhebini benimseyip yaşattıklarını hatırlatmak yerinde olacaktır.

Ta'rîz ve kinâye sözcükleri kök itibariyle Arapça olup fakihlerin ve Arap Dili Edebiyatı uzmanlarının bu kavramlar hakkında farklı tanımları ve tartışmaları mevcuttur.¹ Amacımız mezkûr kavramları fıkıh ilmi açısından incelemek olduğundan, dilcilerin ayrıntılı tartışmalarına girmeksizin, fakihlerin sunduğu bilgi ve örneklere yer verilerek konu incelenecektir.

Ta'rîz, sözlükte "kapalı/dolaylı söz söyleme, sataşmak, dokundurmak, taşlamak" gibi anlamlara gelir,² tasrîh (açık anlatım) mukabilinde kullanılır.³ Terim olarak "Söylenen sözün, açıkça zikredilmeyen bir şeye delâleti içermesidir" şeklinde tanımlanır. Örneğin tartıştığı birine "ben zinacı değilim" demek, "sen zinacısın" şeklinde anlaşılabilir. Yine evlenmek istediği bir kadına "çok güzelsiniz" demek, onunla evlenme arzusunu iletme anlamında değerlendirilebilir.⁴

Kinâye, sözlükte "üstü kapalı, sitemli, dokunaklı söz" anlamına gelir.⁵ Terim olarak "Kendisiyle kastedilen mana, herhangi bir karîne bulunmadan anlaşılamayacak kadar kapalı olan lafız"⁶ demektir. Meselâ hanımına "sen bâinsin (ayrısın)" demek, mutlak olarak "aranızda ayrılık meydana geldi" anlamında açık olmakla birlikte, bununla nikah akdinin sona ermesinin kastedilip kastedilmediği hususu açık değildir. Şayet karîneler yardımıyla bu ifadenin, nikahın sona erdiğini bildirmek üzere kullanıldığı tespit edilebilirse, kinâi/kinâyeli bir lafız kullanılmış demektir.

Ta'rîz ile kinâye arasındaki fark⁷ şöyle açıklanabilir: Ta'rîzde, sözün açıkça söylenmeyen bir anlama delâleti söz konusu olmakla birlikte muhatap, konuşanın ne demek istediğini anlayabilmektedir. Mesela "size bir selâm vermek için geldim" diyen kişinin, "bir ihtiyacım/işim var, ilgilenmemi istiyorum" demek istediği anlaşılır. Kinâyede ise, konuşanın ne demek istediği muhatap tarafından anlaşılammakta ancak karîneler yardımıyla veya muhatabın niyetini belirtmesi neticesinde konuşanın maksadı öğrenilebilmektedir.

FIKIHTA TA'RÎZ KULLANIMI

Günlük yaşantı içinde insanların, anlatmak istedikleri bazı hususları açıkça ifa-

¹ Geniş bilgi için bkz. Zerkeşî, *el-Bahrü'l-Mulîfî*, Dâru'l-Kütübî, yy., ty., III, 134-139; İsmail Durmuş ve Ferhat Koca, "Kinâye", *TDVİA*, Ankara 2002, XXVI, 34-37.

² *Türkçe Sözlük (Yeni Baskı)*, Ankara 1988 (TDK), II, 1420.

³ Şâfiî, *el-Ümmü*, Dâru'l-Ma'rîfe, Beyrut, ty., V, 170.

⁴ Cessâs, *Alhkâmü'l-Kur'ân*, Beyrut, 1414/1993, I, 575; Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi' fî Tertibi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ty., III, 204.

⁵ *Türkçe Sözlük*, II, 874.

⁶ Ferhat Koca, "Kinâye", *TDVİA*, s. 36. Yakın bir tanım için bkz. Cessâs, *Alhkâmü'l-Kur'ân*, I, 575.

⁷ Bazı İslam hukuku yazarları kinâye ve ta'rîzi eş anlamlı olarak göstermişlerdir (Muhammed Revvas Kal'acı, Hâmid Sâdik Kanîbî, *Mu'cemu Lugatü'l-Fukahâ*, Beyrut 1985, 2. Bası, s. 437). Bizce bu isabetli değildir.

de etmek yerine ta'riz yoluna başvurarak muhataplarına iletmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Bu yolun tercih edilmesinin, çirkinliği veya zararı sebebiyle bazı şeylerin açıkça telaffuzundan kaçınmak, maksadını daha vurgulu ifade etmek, maksadını yalandan kaçınarak aktarabilmek, sorumluluk almaktan çekinmek gibi sebepleri bulunduğu görülmektedir. İslam dini açısından konuşma veya yazıda ta'riz kullanmayı bütünüyle yasaklayan bir delil bulunmamaktadır. Kur'an-ı Kerim pek çok ta'riz örneği ihtiva etmektedir. Hatta bazı âlimlerin, yalandan kaçınmak için bir hile tarzı olarak insanları ta'riz kullanmaya teşvik ettikleri görülmektedir.⁸ Bunun yanında kötü amaçlı kullanımlar da hoş karşılanmamıştır.⁹

Fıkıh kaynaklarında ta'riz kullanımı hususunun genellikle aşağıdaki konularda ele alındığı görülmektedir:

I. İDDET BEKLEYEN KADINA EVLİLİK TEKLİFİ TA'RİZİ

Evlilik teklifinde ta'riz: Erkeğin kadına, açıkça evlilik teklif etmeksizin, kendisiyle evlenmek istediğini değişik biçimlerde sezdirmesi, kadının da aynı tarzda cevap vermesidir.¹⁰ Evlilikte ta'riz konusunu açıklayan ayet şöyledir:

"(Vefat iddeti bekleyen) kadınlara ta'riz yoluyla evlenme teklif etmenizde veya içinizden onlarla evlenmeyi geçirmenizde size sorumluluk yoktur. Allah onları anacağımızı bilir. Sakın meşrû sözler dışında onlarla gizlice sözleşmeyin, (iddet) müddeti sona erene kadar nikahı akdine kalkışmayın. İçinizde olanı Allah'ın bildiğini bilin de O'ndan çekinin. Allah'ın çok bağışlayan ve halim olduğunu bilin." (Bakara 2/235).

Ayette geçen (*lâ tüvâ'idühümne sirran*) ifadesinin anlamı konusunda şunlar söylenmiştir:

1- (*Sirran*) kelimesi (cimâ=cinsel ilişki) anlamında olup. "O kadımlarla cimâ konuşmayın, söylemek istediğinizi (evlilik niyetinizi) güzel ve uygun sözlerle ifade edin" demektir. Yani ta'rizin cinsel birleşme vb. içerikli çirkin ifadelerle değil, âdâba uygun sözlerle yapılmasını emretmektedir. Güzel ta'riz ifadelerinin muhataba gizlice veya açıktan söylenmesi arasında bir fark yoktur.¹¹

2- İddet bitince kendisinin olması, başkasıyla evlenmemesi üzerine kadından söz ve taahhüt almaktır. Bu durumda (*sirran*) kelimesi "nikâh" anlamında anlaşılmış olmaktadır.

3- (*Sirran*) kelimesi "zina" anlamındadır. "Onlarla zina etmeyin" demektir.

4- Kadınla nikahlanmış veya ilişkiye girmiş ise, iddet bitene kadar bunu başkalarına duyurmamaktır.

Bu görüşlerden her birinin, dildeki kullanım örneklerinden vb. dayanakları bulunmaktadır. Mesela Hanefî âlimlerden Cessâs'ın (ö.370/981) tercihi, "*iddet bitiminde evlenmek üzere söz almak*" anlamından yana olmuştur.¹² Bu anlamın kelimelerin kök anlamları yanında, ayetin akışına daha uygun olduğu kanaatindeyiz.

Konumuz açısından bu ayetten çıkarılan hükümler özetle şunlardır:

1- İddet bekleyen bir kadına açıkça evlilik teklifinde bulunmak, onunla nikah

⁸ Bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, Beyrut 1406h., XXX, 211. Burada Hz. Peygamber dönemi ve sonrasına ait birçok örnek yer almaktadır.

⁹ Hz. Peygamber'e hitap ederken, başka anlama çekilebileceği için kullanılmaması istenen bir örnek için bkz. Bakara 2/104.

¹⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, V, 170; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 576.

¹¹ Şâfiî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Beyrut, 1980, 2. Basım, I, 190-192; Şâfiî, *el-Ümm*, V, 39.

¹² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 578-579; III, 395.

akdi yapmak haramdır.

2- İddet bekleyen bir kadına ta'riz yoluyla evlenme teklif etmekte bir sakınca¹³ yoktur.

3- İddet bekleyen bir kadınla evlenmeyi kalbinden geçirmekte sakınca yoktur.¹⁴

A- TA'RİZ YOLUYLA EVLENME TEKLİFİ YAPILABİLECEK KADINLAR

Öncelikle şunu belirtelim ki; Evli olmayan kadınlara ta'rizde bulunmak veya açık ifadelerle evlilik teklifinin serbest; evli olan kadınlara ise haram olduğu konusunda İslam âlimleri arasında ittifak vardır. Burada kendisine ta'rizde bulunulup bulunulamayacağı tartışılan kadınlar, iddet bekleyen kadınlardır.

1- Ric'î talakla¹⁵ boşanan kadın: Ric'î talakla boşanmış bir kadına –boşayan koca dışında birisi tarafından- evlilik ta'rizinde bulunmanın haram olduğu hususunda ittifak vardır. Çünkü bu kadının halihazırda kocası ile nikah ilişkisi mevcuttur, onun eşidir. Koca, üç aybaşı olan iddet süresince tek taraflı olarak evliliğe dönme hakkına sahiptir. Ayrıca ric'î talakla boşanmış kadına ta'rizde bulunulduğu zaman kadının, ta'rizde bulunma ile evlenebilmek amacıyla, iddeti bitmediği halde iddetinin bittiğini iddia edebileceği endişesi vardır.¹⁶

2- Vefat iddeti¹⁷ bekleyen kadın: Kocasının vefatı sebebiyle dört ay on günlük iddetini bekleyen kadına –hamile bile olsa- evlilik ta'rizinde bulunulabileceği hususunda İslam bilginlerinin ittifakı vardır. Vefat iddeti bekleyen kadına –nikâh yasağı bulunmakla birlikte- ta'rizde bulunabilmenin meşruiyet dayanağı yukarıda geçen Bakara 2/235. ayetidir. Bu ayetin vefat iddeti bekleyen kadınlar hakkında indiği kabul edilmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in, vefat iddeti bekleyen kadına ta'riz yönünde uygulamaları bulunmaktadır.¹⁸

Bir daha kocasına dönemeyecek durumda olmaları hasebiyle üç talakla boşanmış veya (süt emzirme, liân vb. geri dönülmez bir sebeple) fesih iddeti bekleyen kadınlar da vefat iddeti bekleyenlere katılarak, bunlara da ta'rizde bulunmanın caiz olduğu söylenmiştir. Bu görüşe dayanak olarak Bakara 2/235. ayeti ve Hz. Peygamber'in bazı uygulamaları gösterilir.¹⁹

3- Bâin talak²⁰ iddeti bekleyen kadın: Malikîler, Şafiîlerin tercih edilen görüşü ve Hanbelîlerin bir görüşüne ve İmâmiye'ye göre bâin talakla boşanan kadına ta'rizde bulunulabilir. Zira ta'rize cevaz veren Bakara 2/235. ayetin ifadesi umumî olup bâin talakı da kapsar. Ayrıca bâin talakta artık kocanın tek taraflı olarak geri dönme yetkisi

¹³ Bazı Hanefî âlimler evlilik teklifinde ta'rizin caiz olması hususunu, "bir amacı mubah hale getirmek için - başka yollarla ona ulaşmak yasak olsa da- mubah vesileleri (hile) kullanmanın caiz olması" kuralına delil olarak almaktadırlar. Geniş bilgi için bkz. Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 579; III, 259.

¹⁴ Şafiî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 190.

¹⁵ Ric'î talak, kocanın bir boşama hakkını kullanmasıdır. Böyle bir boşamada kadın üç aybaşı süresince iddet bekler. Bu süre içinde koca, tek taraflı olarak dönme hakkına sahiptir. Bkz. Bakara 2/228.

¹⁶ Şafiî, *el-Ümm*, V, 40; Kâsânî, *Bedâiyi'*, III, 204; *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, Kuveyt, XIX, 192.

¹⁷ Vefat iddeti; kocası ölen kadının yeni bir evlilik yapmak için dört ay on gün beklemesidir. Bkz. Bakara 2/234.

¹⁸ Şafiî, *el-Ümm*, V, 40; Şafiî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 191.

¹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, yy., ty., VII, 112.

²⁰ Boşanan eşlerin, ancak yeniden nikâh yaparak evlenebildikleri boşamadır. Bkz. Bakara 2/229. Ric'î boşama süresince kocanın dönmemesi, mal karşılığı boşama ve hâkimin ayırması gibi durumlar bâin boşamadır. Üçüncü ve son boşama hakkının da kullanılması halinde ise (beynûnet-i kübrâ), kadın başka birisiyle evlenmedikçe boşayan kocasıyla tekrar nikah yapamaz. Bkz. Bakara 2/230.

kalmamış bulunmaktadır. İmam Şâfiî, bâin talak iddeti bekleyene ta'rizde bulunmayı caiz saymakla birlikte ihtiyaten hoş görmez. Eski kocasıyla tekrar nikah yapabilmesi caiz olanlardan hul' ile ayrılmış olanlar, ayıp veya maddî geçim sıkıntısı vb. sebeplerle fesih yaparak bâin boşanmış olanlar da bu gruba dâhil edilmiştir. Bunların ayrıldıkları kocalarının ta'rizde bulunması hatta onlarla yeniden nikah yapmaları ise mümkündür.²¹

Şâfiîlerin tercih edilmeyen görüşüne göre, bâin talakla boşanan kadına ta'rizde bulunulamaz. Çünkü eski kocası ile yeni bir nikah akdi yapma hakkı vardır. Böyle bir durumda ric'î talaka benzer bir şekilde önceki evliliğe dönülmüş olmaktadır.²²

Hanefilere göre ise hem ric'î hem de bâin talakta ta'riz caiz değildir. Onlar Bakara 2/235. ayetin bâin talakı da kapsadığı hususuna karşı çıkarlar. Onlara göre vefat iddeti bekleyen kadınla boşanan kadın arasında konumuz açısından şu iki önemli fark bulunmaktadır:

1- Boşanan kadına yapılan ta'rizin, boşayan erkeğin düşmanlık ve kızgınlığına sebep olma ihtimali mevcuttur. Çünkü kadın, boşayan kocasının duhûlü (cinsel ilişki) sebebiyle iddet beklediği için bu iddet, boşayan kocanın hakkıdır. Kocanın ölmesi halinde ise onun veya vârislerinin düşmanlığına sebep olma durumu bulunmamaktadır. Çünkü ölüm iddeti, duhûl olmaksızın gerekli olduğundan kocaya ait bir hak değildir.

2- Hanefilere göre iddet bekleyen kadına ta'rizde bulunma konusu, kadının iddet beklediği evden ayrılıp ayrılamayacağı hususuyla da ilgilidir. Boşanan kadın, boşandığı kocası tarafından zorunlu olarak kendisine tahsis edilen evde iddetini bekler ve o evden gece veya gündüz dışarı çıkamaz. Nafakası ve ihtiyaçları, boşayan kocası tarafından karşılanır. Bu durumdaki bir kadına, eve gizlice gidip de ta'rizde bulunmak olmaz. Boşayan kocaya ait bir eve giderek böyle bir iş yapmak çirkin bir davranıştır ve kocanın nefretini çeker. Kocası ölen kadın ise, ölen kocasından nafaka alması mümkün olmadığı için, evden dışarı çıkıp nafakasını kazanma ihtiyacı içindedir. Dışarı çıkabilen kadına ta'rizde bulunulabilir.²³

B- EVLİLİK TEKLİFİ TA'RİZİ OLARAK KULLANILAN İFADELER

Açıkça evlilik teklifi (tasrîh) anlamında olmamakla birlikte, evlilik teklifi için de kullanılabilen bütün ifadeler, ta'riz kapsamında değerlendirilmektedir. Bu konuda fıkıh kaynaklarında şu örneklerin verildiğini görmekteyiz; "sen güzel bir kadınsın", "senin gibisi kime denk gelir?", "Allalî sana hayırlı bir nasip çıkardı", "isteyenin/bekleyenin kim bilir ne çoktur", "sen de mutlaka bir şekilde seveceksin", "dul yaşamak sana yakışmaz", "dul yaşayacak değilsin", "sana istekli/arzulu/hayranım", "iddetin bittiğinde benimle evlen", "iddetin bittiğinde seninle evlenirim", muhatabını tanımlayarak "şu özellikte bir kadınla evlenirim", "Allalî'm bizi bir araya getirmesini diliyorum", "Allalî'm yazdığı olur", "seninle evlenmek isterdim", "bizden/benden uzaklaşma", bu tür sözler söyleyene "söylediğini duyuyorum" cevabını vermek, hediye göndermek gibi bir hareket ta'rizdir.²⁴

²¹ Şâfiî, *el-Ümm*, V, 40; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 112; Hillî, *Şerâ'u'l-İslâm*, Müessesetü Matbûâtî İsmâiliyyân, yy., ty. II, 244.

²² Şirbînî, *Muğnî'l-mulûc*, Beyrut, 1415/1994, IV, 219-220; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 112.

²³ Kâsânî, *Bedâ'iy*, III, 204-205.

²⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, V, 39, 170; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, Dâru'l-Fikr, ty., III, 366 vd.; Cessâs, *Alıkâmi'l-Kur'ân*, I, 575-76; İbnü'l-Arabî, *Alıkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1408/1988, I, 285-286.

Kaynaklarda örnek olarak verilen söz konusu ve benzeri ifadeler, bütün âlimler tarafından ittifakla ta'rîz olarak değerlendirilmiş ifadeler değildir. Bir âlimin ta'rîz olarak değerlendirdiği bir ifadeyi, bir diğer âlim açık evlilik teklifi olarak değerlendirebilmekte, dolayısıyla mahzurlu sayabilmektedir.²⁵ Bu durum bize, hangi ifadenin tasrîh, hangisinin de ta'rîz sayılacağı konusunda kültürün önemli olduğunu göstermektedir.

Burada vurgulanması gereken bir husus da, ta'rîzin ahlak ve adap kurallarına uygun olarak yapılması gereğidir. Kullanılan ifadelerin doğrudan cinselliği ifade etmek vb. bir çirkinlik içermesi hoş karşılanmamıştır.²⁶

Evlilik teklifi ile ilgili konularda haram ve helal olan bütün hususlarda, kadın da erkek gibidir. Erkeğin ifadelerinin hükmü ne ise, kadın tarafından aynı tarzda verilecek cevabın hükmü de aynıdır. Yani erkeğin evlilik ta'rîzinde bulunmasının caiz olduğu durumlarda, kadının cevabının ta'rîz şeklinde olması da caizdir.²⁷ Ta'rîzde bulunmak yalnızca bir sezdirme ve niyet izharı demek olup nikah akdinin kurulduğu anlamına gelmez. Nikah yapmanın geçerli sayılmadığı iddet döneminde açık ve net ifadelerle evlilik teklifinde bulunulması ve bunun kabul edilmesi hukukî bir hüküm doğurmaz. Yani nikah ancak iddet bittikten sonra sabit olur.²⁸

II- ZİNA İFTİRASI (KAZF) TA'RİZİ

Genel olarak zina iftirasında kullanılan lafızların sarîh, kinâye ve ta'rîz şeklinde üçe ayrıldığını söyleyebiliriz. Sarîh yani açık ifadelerle yapılan zina iftirasının suç teşkil ettiği ve had cezasını²⁹ gerektirdiği (Nûr 24/04) hususunda tartışma yoktur. Ta'rîz ve kinâye ile zina iftirası konularında ise farklı görüşler bulunmaktadır. Şimdi ta'rîz ile zina iftirası konusu ele alınacak, kinâye bölümünde de kinâye ile zina iftirası üzerinde durulacaktır.

A- ZİNA İFTİRASI İLE TA'RİZ KONUSUNDA MEZHEPLERİN GÖRÜŞLERİ

Fakihler, zina iftirası ile ta'rîzde bulunmanın zina iftirası suçu oluşturup oluşturmayacağı, şayet bu ta'rîz suç sayılırsa, cezasının ne olacağı hususunda farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Mezheplerin bu konudaki görüşleri şöyledir:

Mâlikîler: Eğer baba dışında birisi zina iftirası ile ta'rîzde bulunursa, aralarındaki husûmet vb. karîneler yardımıyla zina iftirasında bulunduğu anlaşıldığı takdirde, zina iftirası suçu sabit olur ve had cezası (80 sopa³⁰) gerekir.³¹ Ta'rîzin tasrîh gibi olmadığını söylemek her zaman doğru değildir. Bazen ta'rîz, söylenmek isteneni tasrîhten daha vurgulu ifade edebilir. İnsanların canları ve malları yanında ırzlarını da korumak lazımdır. Fâsıkların ırza tasallutunu engelleyebilmek, ta'rîzde bulunana had cezası uygulamayı gerektirir. Çocuğuna zina iftirası ta'rîzinde bulunan babaya ise had

²⁵ Kâsânî, *Bedâyi'*, III, 204.

²⁶ Bu konuda bazı örnekler için bkz. Şâfiî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 190; Şâfiî, *el-Ümm*, V, 39; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 366 vd.

²⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 112.

²⁸ Şâfiî, *el-Ümm*, V, 39-40.

²⁹ Had cezası; Kur'ân ve Sünnet tarafından kesin olarak belirlenen değiştirilemez cezalardır.

³⁰ Nur 24/04. "İffetli kadınlara zina isnat edip de, sonra dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun ve ebediyen onların şahitliğini kabul etmeyin."

³¹ Ta'rîzde ceza uygulanacağı görüşünde olan diğerleri için bkz. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI, 499. Ta'rîz ile had cezası uygulanacağı görüşü ve delillerinin eleştirisi için bkz. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ty., XII, 242.

cezası uygulanmaz. Çünkü baba töhmetten uzaktır.³² Bu tür ta'rizin şiir tarzında veya düz ifade şeklinde yapılması arasında bir fark yoktur.

Mâlikîler bu görüşlerini, Hz. Ömer'in bir uygulamasına dayandırır. Rivayete göre Hz. Ömer, birine hitaben "*Benim babam da, annem de zinacı değildir.*" diyen birinin durumunu sahabilerle istişare etmiş, bazı sahabilerin "*O anasını ve babasını methetmiş.*" yorumu yapmalarına rağmen Hz. Ömer, onun zina iftirası ta'rizinde bulunduğu kanaat getirmiş ve kendisine had cezası uygulamıştır. Bu olayda Hz. Ömer'in veya orada bulunan bir sahabinin şu ifadesi meşhurdur; "*Ana-babasını methetmek için başka ifadeler kullanabilirdi.*" Hz. Osman'ın da zina ta'rizinde bulunan birine had cezası uyguladığı nakledilir.³³

Hanefîler: Zina iftirası ile ta'riz, suç oluşturur ancak had cezalarının tespit ve uygulanmasında kesinlik aranması ve şüphe sebebiyle cezaların uygulanmaması prensibine dayanarak had cezası uygulanmaz. Hz. Ömer'in yukarıda beyan edilen istişaresinde sahabe tarafından farklı görüşler beyan edilmiş olması, bu konuda sahabe arasında görüş birliği bulunmadığını, uygulamanın Hz. Ömer'in şahsî içtihadına dayandığını göstermektedir. Hanefîler, zina iftirası ile ta'rizi, anlamın doğrudan söylenen sözden değil mefhumdan çıkarılması sebebiyle bir şüphe olarak değerlendirmişlerdir. Bu sebeple fâile, had cezası yerine ta'zir³⁴ cezası uygulanabilir.³⁵

İmâmîyye: Sözlük veya örf anlamıyla doğrudan zina iftirası anlamı taşımayan ancak muhatabın hoş karşılamadığı ifadeler sebebiyle had değil ta'zir cezası gerekir.³⁶ Bu görüşün Hanefîlerle aynı olduğu söylenebilir.

Şâfiîler: Şâfiîlerin tercih edilen görüşüne göre zina iftirası ile ta'riz, zina iftirası sayılmaz. Şâfiîlere göre zina iftirasının sübutu için, kullanılan lafzın ilgili manaya açıkça delâleti veya en azından delâlet ihtimali bulunmalıdır. Halbuki zina iftirası ta'rizinde anlaşılan mana, lafzın delâletinden değil, hâricî şartlardan ortaya çıkmaktadır. Bu görüşe göre fâilin, ta'riz ile zina iftirası niyeti taşıması halinde bile had suçu oluşmamaktadır.³⁷ Hz. Peygamber'in, hanımını siyah bir çocuk dünyaya getiren beyaz tenli sahibinin eşi aleyhindeki ifadesini suç saymamış, bu sebeple çocuğun baba tarafından reddini³⁸ de kabul etmemiş olması, bu görüşün delili olarak gösterilmektedir.³⁹

Şâfiîlerin diğer görüşüne göre ise ta'riz bir kinâye olduğundan, fâilin niyetine bakılır. Eğer zina iftirası niyeti varsa suç oluşur; niyet yoksa suç da olmaz. Had suçu oluşmadığı durumlarda ta'zir uygulanabilir.⁴⁰

³² Uleyş, *Minelü'l-Celil*, Dâru'l-fikr, yy., ty., IX, 276.

³³ Sehnûn, *el-Müdevvene*, Beyrut, 1415/1994 (nşr: Ahmed Abdüsselam), IV, 490, 494; Bâcî, *el-Müntekâ*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, yy., ty., IV, 71; VII, 150; İbnü'l-Arabî, *Ahikâmü'l-Kur'ân*, I, 49-50, 287; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 81.

³⁴ Ta'zir cezaları, hakkında had cezası bulunmayan suç ve günahları işleyenlere verilen, miktarı ve keyfiyeti nasslarda kesin olarak belirlenmemiş, şartlara göre değişebilen caydırıcı ve ıslah edici cezalardır.

³⁵ Cessâs, *Ahikâmü'l-Kur'ân*, I, 576; III, 394-395; Serahsî, *el-Mebsût*, IX, 120.

³⁶ Hillî, *Şerâi'u'l-İslâm*, II, 244.

³⁷ Ta'rizde had cezası uygulanmayacağı görüşünde olan diğerleri için bkz. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI, 498. Bu görüşün ve delillerinin eleştirisi için bkz. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, XII, 244-245.

³⁸ İlgili hadisler için bkz. Buhârî, Talâk 26, Hudûd 41; Müslim, Li'ân 20, (1500); Ebu Dâvud, Talâk 28, (2260, 2261, 2262); Tirmizî, Velâ ve Hibe 4, (2129); Nesâî, Talâk 46, (6, 178, 179).

³⁹ Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 312; VIII, 369; Ensârî, *Esne'l-Metâlib*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, yy., ty., III, 372.

⁴⁰ Ensârî, *Esne'l-Metâlib*, III, 372; Heytemî, *Tultferü'l-mulnâc*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, yy., ty., VIII, 205.

Hanbelîler: Ahmed b. Hanbel'den gelen iki rivayetten biri Mâlikîlerin görüşü, diğeri de Şâfiîlerin görüşü istikametindedir.⁴¹

Zahirîler: İbn Hazm, zina iftirasında ta'rîzin asla had cezası gerektirmeyeceği görüşündedir. Ta'rîz kullanan birinin bu ifadesiyle zina iftirasını kastetmediği yönünde yemin etmeye zorlanmasına da karşı çıkmaktadır.⁴²

Görüldüğü üzere sadece Mâlikîler ve Hanbelîlerin bir görüşü, ta'rîz sebebiyle zina iftirası cezası uygulanabileceğini savunmaktadır. Buna karşılık çoğunluk görüşü, ta'rîz ile zina iftirası cezasının uygulanamayacağı yönünde oluşmuştur. Ta'zir suç ve cezalarındaki esneklik ve hâkimin takdir yetkisi dikkate alındığında, rahatsızlık veren ta'rîz ifadeleri sebebiyle ta'zir cezası uygulanabileceği sonucuna varmak uygun olabilir.

B- ZİNA İFTİRASI TA'RİZİNDE KONUSUNDA KULLANILAN İFADELER

Zina iftirası ta'rîzi konusunda kaynaklarda şu ifadelerin örnek verildiğini görmekteyiz:

Tartıştığı birine hitaben *"ben zinacı değilim", "senin zinacı olduğunu sana bildirdim", "senin cinsel organını/ağzını/ayağını zina etti", "benim babam/anam zinacı değil"* demek.⁴³ Bir kadın hakkında *"kocasının şerefini lekeledi", "kocasının yüzüne kara çaldı", "kocasına boynuz taktı", "başkasından aldığı çocuğu kocasının boynuna astı", "kocasının döşegini kirletti", "kocasının başını öne eğdirdi", "Ey kalıpe", "Ey fâcir"; tartıştığı birine "Ey helal oğlu helal", "insanlar seni zina ile tanımaz", "Ey temiz kişi", "Ey iffetli"; Arap asıllı birine "Ey Fârisî" veya "Ey Rum" veya tersini demek.⁴⁴ "Sen haramdan doğan bir çocuksun", "Annen aybaşı iken sana gebe kalmış", eşine hitaben *"seni bâkire bulmadım"* demek.⁴⁵*

C- ZİNA İFTİRASI TA'RİZİ İLE EVLİLİK TA'RİZİNİN KARŞILAŞTIRMASI

Zina iftirası ta'rîzinin had suçu teşkil etmediğini savunan bazı âlimler, bu görüşlerini temellendirmek üzere *"Yüce Allah, evlilik teklifinde ta'rîz ile tasrîhi (açık ifade) aynı kabul etmemiş; ta'rîze izin verirken tasrîhe izin vermemiştir. Dolayısıyla zina iftirasında da ta'rîz, tasrîh gibi kabul edilmemeli; ta'rîz ile zina iftirasında had cezası gerekmemelidir."* şeklinde gerekçe beyan etmişlerdir. Bu gerekçenin isabetli olduğu kanaatindeyiz.

Ancak *"Evllenme konusunda ta'rîz kullanıldığında, söyleyenin ne demek istediği anlaşılmaktadır. Zina iftirası konusunda da ta'rîz kullanmanın ne demek istediği anlaşıldığına göre, ta'rîz kullananın zina iftirası suçunun sabit olması gerekir."* şeklinde bir mantık yürütmek isabetli görünmemektedir. Çünkü evlilik konusunda tasrîh ile ta'rîzin hükmünün farklı olduğu, Yüce Allah tarafından beyan edildiği için, bu farkı kabul etmek gerekir. Nitekim tasrîhle nikah akdi kurulurken, ta'rîzle kurulmamaktadır. Ayrıca zina iftirasında ta'rîzi suç saymayanlar veya ona ceza öngörmeyenler, bu ta'rîzden zina iftirası anlamının hiç anlaşılmadığını değil, gerçekte bu ta'rîzin başka masum anlamlara da ihtimali bulunduğunu, dolayısıyla ta'rîz kullananın muradının tam olarak bilinemediğini söylemektedirler. Suç ve cezalarda kesinlik esastır. Yani zina iftirası konusundaki ta'rîzde suçun oluşup oluşmadığı hususunda kesinlik

⁴¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 81.

⁴² İbn Hazm, *el-Muhalîlâ*, XII, 244-245.

⁴³ Sehnûn, *el-Müdevvene*, IV, 494; Şâfiî, *el-Ümm*, IV, 212.

⁴⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 81; İbn Müflih, *el-Furû'*, Beyrut, 1985 (4. bası), VI, 90.

⁴⁵ Hillî, *Şerâi'ü'l-İslâm*, IV, 151.

bulunmamaktadır. Ayrıca nikah akdi ta'rizle kurulmadığına ve mutlaka tarafların açık beyanı gerekli olduğuna göre, daha hassas olan had suçları konusunda da ta'riz ile tasrihin ayrılması, yani ta'rizle suçun sabit olmaması gerektiği söylenebilir. Akitlerde ta'rizle yapılan ikrarın sabit görülmemesi de aynı gerekçeye dayandırılmaktadır.

Diğer taraftan "Yüce Allah, evlilik teklifinde ta'rize izin verdiğine göre, zina iftirasında da ta'riz câiz/mubahıdır." sonucuna ulaşmak da teknik tabirle kıyas maalfâriktir.⁴⁶ Yani nikah ile zina iftirası konuları farklı olduğu için bu kıyas doğru bir mantık yürütme değildir.⁴⁷

Kanaatimizce zina iftirası konusunda ta'rizde bulunanın niyetinin tespiti önem arz etmektedir. İyi niyetle söylenmiş bir ifadenin, fâilin kastetmediği anlamlara çekilerek kendisine ceza terettüp ettirilmesi insaf gereği olmasa gerektir. Hal ve karînelerden, fâilin zina iftirası niyeti taşıdığı anlaşıldığı takdirde, bu ta'rizin suç sayılması uygundur. Ancak had suçları için son derece titiz davranmak gerektiğinden, suçun ta'rizle işlenmiş olması bir şüphe olarak değerlendirilip had cezası yerine uygun bir ta'zir cezası verilmesi görüşü daha isabetli görünmektedir.

III- BİR MÜSLÜMANA, KÂFİR TARAF ALEYHİNE TA'RİZ

Hz. Peygamber, Mekkeli müşriklerle Hudeybiye anlaşmasını yaparken "Mekke'den kaçıp müslümanlara ilticâ edeceklerin îade edilmesi" hususunda anlaşmaya varılmış ancak bu henüz yazıya dökülmemişti. Tam bu sırada Ebû Cendel (r.a.),⁴⁸ müşriklerin kendisini zincire vurdukları yerden kaçmış ve zincirleri ayağında olduğu halde kendini müslümanların içine atmıştı. Anlaşma gereği Ebû Cendel müşriklere îade edildi. Ebû Cendel babasına geri verildiği zaman Hz. Ömer onun yanına gelip "Ey Ebû Cendel sabret. Çünkü onlar müşriktir; onlardan birinin kanı, bir köpeğin kanı gibidir." diyerek Ebû Cendel'in müşrik olan babasının öldürüleceği ta'rizinde bulunmuştu. Halbuki düşmanla anlaşma/ateşkes yapmış olan bir müslümanın böyle bir sözü tasrih ile yani açıkça söyleme hakkı yoktur.⁴⁹ Hz. Ömer'in bu ta'rizinin, muhatabı Ebû Cendel'i teselli etme ve zâhiren aleyhte gibi görünen bu anlaşmanın arkasında, daha büyük iyilikler bulunduğunu hatırlatma amacına yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim sonraki yıllardaki gelişmeler müslümanların lehine olmuştur.

IV- SUÇ İKRARINDA BULUNMAMAK VEYA İKRARDAN DÖNDÜRMEK İÇİN TA'RİZ

Fıkıhta suçluyu kendi aleyhine ikrarda yani itirafta bulunmaya teşvik etmek, hoş karşılanmamıştır. Fakihler çoğunlukla, Allah hakkı olan had suçlarının ispatı için delil olarak sadece fâilin ikrarının bulunması halinde, hâkimin veya devlet başkanının ikrardan vazgeçme yönünde ta'rizde bulunabileceğini belirtmişlerdir. Bu tür ta'rizin hükmü konusunda mezheplerin görüşleri şöyledir:

1- Hanefîler ve Hanbelîlere göre bu tür ta'rizde bulunulması iyi olur (mendup

⁴⁶ Bir hükmün kıyas yoluyla başka bir olaya verilebilmesi, ancak diğer olayın asıl olaya denk ve benzer olması halinde mümkündür. İki olay arasında hükmü etkileyecek bir farklılık bulunması halinde yapılan kıyasa kıyas maalfârik denir. Geniş bilgi için bkz. Zekiyüddin Şa'ban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, (Trc.: İ. Kâfi Dönmez), Ankara 1990, s. 127.

⁴⁷ Bu konuda tartışmalar için bkz. Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 576-578; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 287.

⁴⁸ Ebû Cendel'in başından geçenler hakkında bkz. Buhârî, Şurût 15, 1, Hacc 106, Muhsar 3, Meğâzî 35, Tefsir, Mümtahine 2; Ebû Dâvud, Cihad 168, (2765, 2766), Sünnet 9, (4655).

⁴⁹ Zerkeşi, el-Mensûr fi'l-Kavâidi'l-Fikhiyye, Kuveyt 1982, I, 362; el-Mevsûatü'l-fikhiyye, XII, 250.

veya müstehap). Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), zina suçunu ikrar eden Mâiz'e,⁵⁰ ikrarından dönmesi için ta'rîzde bulunmuştur.⁵¹

2- Şâfiîlerin sahih görüşüne göre bu tür ta'rîz caizdir. Ancak bazı Şâfiî âlimlere göre böyle bir ta'rîzin caiz olabilmesi için şu şartlar bulunmalıdır: a-İkrarda bulunan kişi, had suç ve cezaları konusunda cahil biri olmalıdır. Mesela yeni müslüman olmuş kimse böyledir. Eğer bu konuda cahil değilse ona ta'rîz yapılamaz. b-İkrarı sarih/açık olmamalıdır. c-Suç, ikrar dışında başka bir yolla sabit olmamalıdır.⁵²

3- Şâfiîlerin diğer bir görüşüne göre ise, hâkimin açıktan ikrardan dönme telkini caiz olmadığı gibi, ta'rîzle de caiz değildir.⁵³

Kaynaklarda çeşitli suçlar için ikrardan dönme ta'rîzi olarak yer alan örnek ifadeler şunlardır:

1- Hırsızlık suçu ikrarında; *"herhalde koruma altında (hırsız) olmayan bir yerden alındın", "senin çaldığını zanmetmiyorum", "çalmadın değil mi?"*

2- Zina suçu ikrarında; *"herhalde sadece dizin değdi", "herhalde sadece dokundun", "herhalde onu sadece öptün/ona baktın", "herhalde olayı gözünde canlandırdın/hayal gördün."*

3- İçki içme suçu ikrarında; *"herhalde içtiğin şeyin sarhoş edici olduğunu bilmiyordun."*⁵⁴

V- HAD SUÇLARINDA ŞAHİTLİK ETMEMEK İÇİN TA'RİZ

Başkasının bir had suçu işlediğine vâkıf olan kişinin, her ne kadar konu hakkında mahkemeye başvurup şahitlik ikâmesi caiz ve normal ise de, Hz. Peygamber'in mümkün olduğunca insanların kusurlarını örtme tavsiyesine uyarak, şahitlik yapmaktan vazgeçmesi daha iyi görülmüştür. Buna binaen devlet başkanı, hâkim ve diğerlerinin, bu tür kişileri şahitlik yapmaktan geri durdurma yönünde ta'rîzde bulunmaları da iyi görülmüştür. Bu konuda sahabe uygulamalarından örnekler bulunmaktadır.⁵⁵

Buraya kadar olan kısımda, ta'rîz kullanmanın bazı konulardaki etkisi üzerine beyan edilen görüşleri aktarmış bulunuyoruz. Şâfiî mezhebine mensup bir âlim, ta'rîz kullanmanın hükmü konusunda şu genel kurala ulaşmıştır; *"Bir şeyin tasrîhi (açıkça söylemek) liaynihî haramı⁵⁶ ise, onun ta'rîzi de haramdır. Mesela zina iftirası ve küfür (imandan çıkma) kelimesini söylemek böyledir. Bir şeyin tasrîhi helalse veya liaynihî değil de başka bir sebepten haramsa, onun ta'rîzi caizdir. Mesela iddet bekleyen kadına evlilik ta'rîzinde bulunmak böyledir."*⁵⁷

⁵⁰ Bu sahâbî, Mâiz b. Mâlik el-Eslemîdir (r.a.). Geniş bilgi için bkz.: Müslim, Hudûd 22, (1695); Ebû Dâvud, Hudûd 24, 25, (4434, 4441).

⁵¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 74.

⁵² Şîrbînî, *Muğnî'l-muhlâc*, V, 492; Zerkeşî, *el-Mensûr*, I, 362-363.

⁵³ Şîrbînî, *Muğnî'l-muhlâc*, V, 492.

⁵⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 74.

⁵⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 71.

⁵⁶ "Liaynihî haram" veya diğer bir ifadeyle "lizâtihi haram": Şâri'in (Allah, Peygamber), geçici bir sebebe binaen olmaksızın baştan itibaren ve temelden haramlığına hükmettiği fiildir. Zina ve hırsızlık gibi. Bkz. Zekiyüddin Şa'ban, *age.*, s. 216.

⁵⁷ Zerkeşî, *el-Mensûr*, I, 361-362.

FIKIHTA KİNÂYE KULLANIMI

Yüce Kur'ân'ın ve onu getiren Hz. Peygamber'in dili olan Arapçanın ifade yapısı ve özellikleri bakımından hayli zengin olması ve Arapların günlük yaşantılarında bolca kinâyeli lafızlar kullanması sebebiyle, fıkıhın birçok alanında kinâyeli lafızlar konusuna değinilmiş ve bunların hükme etkisi üzerinde durulmuştur. Kinâye kullanımı Kur'ân-ı Kerim'de⁵⁸ ve Hz. Peygamber'in hadislerinde⁵⁹ de görülmektedir. Fıkıh kaynaklarında evlenme, boşanma, alım satım, köle azadı, velâyet, vakıf, ikrar, yemin, şahitlik, zina iftirası vb. birçok konuda kinâyeli sözlerin kullanıldığı ve bunların geniş bir yer işgal ettikleri görülmektedir. Bu zengin birikim, ifadelerin örfteki kullanımından meydana gelmiş ve fakihler tarafından, hukukta tarafsızlık ve istikrarı sağlamaya yönelik bir takım kurallara bağlanmaya çalışılmıştır. Burada vurgulanması gereken nokta, kinâye konusunun temelde dilbilimin konusu olduğu, dolayısıyla kullanılan dilin yapısı ve özelliklerinin iyi bilinmesi gerektiğidir. Bu sebeple öncelikle ifade sahibinin kullandığı lafzın, konuştuğu dil özellikleri ve örfteki kullanım bakımından kinâye olduğu tespit edildikten sonra, konunun fikhî boyutuna geçilmesi gerekmektedir.

Fıkıh kaynaklarında kinâye kullanımı konusunun öne çıktığı bazı konular ve kinâye örnekleri şöyledir:

I- BOŞAMADA (TALAK) KİNÂYE KULLANIMI

Kinâyenin en çok kullanıldığı konuların başında boşama konusu gelmektedir. Bunun önemli sebeplerinden birisini, boşamanın sevimsizliği ve Allah'ın en çok kızdığı helal⁶⁰ olması şekline açıklamak mümkündür.

A- BOŞAMADA KULLANILAN KİNÂYE İFADELERİ

Hangi lafızların kinâye sayılabileceği hususu, söylenen sözcük veya ifadenin ilgili dilin yapısı, toplum içindeki kullanım örfü, kaynak dinî metinlerde (nass) kullanılıp kullanılmadığı gibi hususlara göre değişebileceğinden hareketle, boşama konusunda kullanılan kinâye ifadelerinin çok sayıda olup bunların toparlanması hayli zor olduğundan, fakihlerin genellikle üzerinde ittifak ettikleri bazı örneklere yer verilecektir.

Kaynaklarda Arapça olarak geçen bazı kinâî boşama ifadelerinin anlamları şöyledir; Erkeğin eşine hitaben *"sen bâînsin"*, *"sen bana haramsın"*, *"serbestsin (haliyye)"*, *"sen berîsin"*, *"işin senin elinde"*, *"seçimini yap"*, *"say/hesapla (iddetini say/ bir şeyin adedini say)"*, *"rahmini temiz tut"*, *"yolunu serbest bıraktım"*, *"artık sana yaklaşamam"*, *"ipin boynunda (istediğin yere gidebilirsin)"*, *"hürsün"*, *"kalk git"*, *"bana yabancı ol"*, *"bana karşı örtün"*, *"seni terk ettim"*, *"benden kurtuldun"*, *"aramızda nikah yoktur"*, *"git başkası ile evlen"*, *"sen bana domuz eti/ölü hayvan gibisin (haramsın)"* demesi kinâye örnekleridir.⁶¹

Yukarıda sayılan ifadelerde ve benzerlerinde ortak nokta, hem boşama hem de boşama dışında başka bir anlamda kullanılmış olma ihtimalidir. Bu sözlerin muhatabı, hangi ihtimalin kastedildiğini doğrudan anlayamamakta ve konuşanın maksadının belirlenmesi hususunda niyetinin bilinmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Mesela *"işin*

⁵⁸ Ayetlerde bazı kinâye örnekleri için bkz. Bakara 2/187, 237; Nisâ 4/21.

⁵⁹ Hadislerde kinâye örneği için bkz. Buhari, Vudû 26; Müslim, Tahâret 87, (278).

⁶⁰ İlgili hadis şöyledir; *"Allah'ın en sevmediği helal, talaktır."* Ebu Davud, Talak 3, (2177, 2178).

⁶¹ Başka örnekler ve ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul 1988, II, 185 vd.

senin elinde" denildiği zaman, bununla boşama anlaşılabilceği gibi; alışveriş, yeme içme vb. bir konuda kararı muhataba bırakma anlamı da anlaşılabilir. Yine *"kalk git"* denildiğinde boşama anlamı anlaşılabilceği gibi; muhatabın başka bir oda, dışarı, ev vb. farklı bir mekana gitmesi kastedilmiş olabilir.

B- BOŞAMADA KULLANILAN KİNÂYENİN HÜKMÜ

Boşamada kullanılan kinâyenin hükmü, fakihlerin kinâf lafızları tespitinde kullandıkları ölçülere ve bunlar arasında yaptıkları tasnife göre farklılık arz etmektedir. Bu konuda mezheplerin görüşlerini ana hatlarıyla şöylece ortaya koyabiliriz:

Hanefîler: Hanefîler boşama kinâyelerini iki türe ayırırlar:

Birincisi; konuluş anlamı bakımından bizzat kinâye olan lafızlardır. Hanefîlere göre hem boşamada hem de diğer konularda kullanılabilen lafız kinâyedir. Bu tür lafızlarla boşama meydana gelebilmesi için söyleyenin boşama niyeti taşıması şarttır. Kişinin ne tür bir niyete sahip olduğunu ise ancak kendisi ve Allah bilir. Bu bakımdan mahkemeye intikal etmeyen durumlarda kişi dindarlığıyla baş başadır; boşama niyeti bulunmadığını söylese buna itibar edilir. Konunun mahkemeye intikal etmesi halinde, konuşma ortamının boşama ile ilgili olup olmadığına bakılır. Eğer eşinden razı olduğunu gösteren bir ortam varsa, boşama niyeti bulunmadığı sözüne güvenilir. Şayet boşanma konusu konuşuluyorsa, kızgınlık veya tartışma ortamı varsa, o zaman kullandığı ifadenin şu üç türden hangisine girdiğine bakılır:

1- Aşağıdaki beş ifadeden birini kullanmışsa, boşama niyeti olmadığı sözüne itibar edilmeksizin boşama gerçekleşmiş sayılır. Çünkü ortam, kişinin boşama niyetini göstermektedir. Ayrıca bu lafızlar azarlama amaçlı kullanılmaya elverişli değildir. Beş Arapça ifadenin anlamları şöyledir; *"işin senin elinde", "seçimini yap", "say/hesapla (iddetini say/ bir şeyin adedini say)", "rahmini temiz tut", "sen birsin."*

2- Aşağıdaki beş ifadeden birini kullanmışsa, kızgınlık ve tartışma ortamı varsa boşama niyeti olmadığı sözüne inanılır, çünkü bunlar azarlama niyetiyle de söylenebilmektedir; boşanma konusu konuşulan bir ortam ise boşamaya hükmedilir, çünkü başka bir maksatla kullanma ihtimali kalmamıştır. Bu beş Arapça ifadenin anlamları şöyledir; *"serbestsin (haliyye)", "berşin", "kesin (bette)"⁶², "bâinsin", "haramsın."* Ebû Yusuf'un bu beş lafza beş tane daha eklediği söylenmektedir ki bunlar *"sana yolun yok", "senden ayrıldım", "yolunu serbest bıraktım", "sana sahipliğim (milk) yok" ve "benden bâin (uzak) oldum"* anlamındaki ifadelerdir. Bunlar da diğer beşi gibi kızgınlık ortamında azarlama niyetiyle kullanılabilen, boşama konuşulan ortamda ise boşama dışında bir anlama çekilememektedir.

3- Yukarıda geçen lafızlar dışında bir lafız kullanmışsa, hem kızgınlık ortamında hem de boşamanın konuşulduğu ortamda, boşama niyeti bulunmadığı sözüne inanılır. Ancak dil itibarıyla boşamada kullanılmayan lafızların kullanılması halinde boşama niyeti olsa bile boşama gerçekleşmez. Mesela *"Allah bereketini versin", "Beni doyur"* gibi sözlerle boşama olmaz.

İkincisi; bir kağıt, levha, duvar vb. üzerine, doğrudan eşine hitap etmeksizin, görünüp okunabilecek bir tarzda boşama lafızlarının (örn. *"karısı boştur", "boş ol"*)

⁶² Bu ifadeyi kullanan Yezid b. Rükâne örneği için bkz. Tirmizî, Talâk 2, (1177); Ebû Davud, Talâk 10, (2196), 14, (2206, 2207, 2208). Ayrıca Hz. Ömer'in bu şekilde (bette=kesin) bir boşamayı üç boşama saymasına dair bir yorum için bkz. Çeker, Orhan, "Prof. Dr. Saffet Köse'nin 'Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış' Başlıklı Makalesi Üzerine Bazı Mülahazalar", İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Sayı: 7, Konya 2006, s. 53-54.

yazılmasıdır. Ancak su ve havaya yazmak gibi harflerin belli olmadığı, dolayısıyla görünüp okunamayacak tarzda olanlarda boşama niyeti olsa bile buna itibar edilmez. Okunabilen yazılarda kişinin niyeti sorulur. Çünkü bu tür yazılar, yazının güzelleştirilmesi (hat) vb. amaçlarla da yazılabilmektedir. Eğer eşini boşama niyeti olduğunu söylerse, boşama gerçekleşir.

Kinâye ile yapılan boşamanın ric'i mi, bâin mi sayılacağı hususu da Hanefilerce şöyle açıklanmaktadır: Üç ifadeden ("*say/hesapla* [iddetini say/bir şeyin adedini say]", "*rahmini temiz tut*", "*sen birsin*") birinin kullanılması halinde –aksi niyet olsa bile– ric'i talak meydana geleceği konusunda ihtilaf yoktur. Çünkü bunlar sarîh hükmündedirler. Bunların dışındaki kinâyelerde ise Hanefilere göre bâin talak meydana gelir.⁶³

Mâlikîler: Malikîlere göre boşama kinâyeleri, boşama anlamının açıklık ve kapalılığı bakımından zâhir (açık) ve hafî (kapalı) olmak üzere ikiye ayrılır:

1- Zâhir kinâye lafızlarının başlıcaları şunlardır; "*ipin boynunda* (istediğin yere gidebilirsin)", "*kesin* (bette)", "*bir bâin* (boşama/ayrılık)." Bu ifadeler kullanıldığında –eşler arasında cinsel ilişki olsun veya olmasın– üç boşama gerçekleşmiş olur. Mâlikî kaynaklarda bunlara benzer başka ifadeler tek tek sayılmış ve bazılarında üç boşamadan az sayılması için kişinin niyetinin dikkate alınacağı, bazılarının azarlama amaçlı kullanılmış sayılacağı, bazılarında da cinsel ilişki olup olmamasına göre durumun değişeceği belirtilmiştir.

2- Hafî kinâye lafızları ise "*gir*", "*git*" ve "*yürü*" lafızlarıdır. Eğer bunlarla bir bâin boşama kastetmişse, ilişkiye girilen kadın üç talakla ilişkiye girilmeyen ise bir talakla boşanmış sayılır. Birden fazla boşamayı kastettiğini söylerse, ilişkiye girilmeyen kadın niyet ettiği kadarıyla (iki veya üç) boşanmış olur.⁶⁴

Şâfiîler: Şâfiîlere göre boşamada ve başka konularda kullanılabilen lafızlar, boşamada kinâye olabilir. Ancak kinâye ile boşamanın gerçekleşebilmesi için boşama niyetinin bulunması şarttır. Dil itibarıyla boşamada kullanılan lafızlar pek çoktur. Dilin müsait olduğu her lafız boşamada kinâye olarak kullanılabilir; "*serbestsin*", "*say/hesapla* (iddetini say/ bir şeyin adedini say)", "*beni bırak*" vb.

Boşamada kullanılmayan lafızların kullanılması ve bunlardan zorlama ile boşama anlamı çıkarılması ile boşama gerçekleşmez. Bu tür lafızları kullananın niyetinin boşama olmasına da itibar edilmez. Mesela "*Allah bereketini versin*", "*Allah hayrını versin*" gibi sözlerle boşama niyeti bulunsa bile boşama olmaz.

Kinâye ile kaç boşamaya niyet edildi ise o kadar boşama gerçekleşir. Boşama niyeti bulunduğu halde boşamanın sayısı konusunda bir niyet yoksa, bir boşama (ric'i) gerçekleşmiş olur.⁶⁵

Hanbelîler: Hanbelîler –Mâlikîler gibi– boşama kinâyelerini zâhir (açık) ve hafî (kapalı) olmak üzere ikiye ayrılır:

1- Zâhir kinâye lafızları, boşanma anlamının ağır bastığı lafızlar olup on altı tanedir ki bunlar; "*serbestsin* (haliyye)", "*berâsin*", "*bâin*", "*kesin* (bette)", "*ilişigi kesilmiş* (betle)", "*işin senin elinde*", "*hürsün*", "*günahsın* (harac)", "*ipin boynunda* (istediğin yere

⁶³ Kâsânî, *Bedâiyi'*, III, 105-107, 111-112; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 395; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslamiyye*, II, 185 vd.

⁶⁴ Bâcî, *el-Müntekâ*, IV, 6-7; Mevvâk, *et-Tâc ve'l-İkâl li Muhtasari Halîl*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty., V, 325-329.

⁶⁵ Cemal, *Hâşiyetü'l-Cemel âlâ Şerhi'l-Menhec* (Futuhâtü'l-Vehhâb), Dâru'l-Fikr, yy., ty., IV, 328-329; Büceyrimî, *et-Tecrid* (Hâşiyetü'l-Büceyrimî 'ale'l-Menhec), Dâru'l-Fikr'l-Arabî, ty., yy., IV, 14.

gidebilirsin)", "git istediğinle evlen", "başka kocalara helal oldun", "sana yolum yok", "sana yetkim yok", "seni azat ettim", "saçını ört", "elbiseye bürün" ifadeleridir.

2- Hafî boşama kinâyeleri ise dil itibariyle bir boşama anlamı için konulmuş ve aksine bir niyet bulunmadıkça sadece bir boşamayı ifade eden lafızlardır. Mesela "çık", "git", "tal", "bir yudum su iç", "ailene katıl", "sana ihtiyacım yok", "seçimini yap", "sen birsin" gibi ayrılığı ifade eden lafızlar böyledir.

Zâhir olsun hafî olsun bütün kinâyelerde söz söylenirken boşama niyetinin bulunması veya kızgınlık, tartışma vb. boşama niyetini gösteren bir ortam olması şarttır, aksi takdirde boşama gerçekleşmez. Zâhir-hafî ayırımının neticesi şudur; zâhir lafızlar boşama niyetiyle kinâye olarak kullanıldığında, boşama adedi niyetinin kaç olduğuna bakılmaksızın, üç boşama gerçekleşir. Hafî lafızlarda ise niyete göre boşama adedi iki veya üç olabilir, adet niyeti yoksa tek boşama sayılır.

Ayrılık anlamına gelmeyen "otur", "kalk", "ye", "Allah seni bağışlasın" gibi sözler kinâye değildir, boşama niyeti olsa bile bunlarla boşama olmaz.⁶⁶

Zâhirîlere göre boşama ancak üç sarîh boşama (talâk, firâk, serâh) kelimesi ve türevlerinin kullanılmasıyla olur. Talak lafzında niyete bakılmaksızın boşama gerçekleşir. Diğer ikisinde ise boşama niyeti bulunmadıkça boşama gerçekleşmez. Boşama niyeti bulunmadığını söylerse sözüne itibar edilir. Bunların dışındaki sözler boşama niyetiyle söylense bile, boşamaya etkisi olmayan boş ve gerçeğe aykırı laflardır. Bunların kullanılması halinde ancak tövbe istiğfar gerekir.⁶⁷

İmâmiyye'ye göre kinâye ile boşama olmaz. Kinâye kullanan kişi bununla boşamayı kastetse bile hiç bir şey gerekmez.⁶⁸

II- HUL'DA KİNÂYE KULLANIMI

Hul' veya diğer adıyla Muhâlea; kadının ödemeyi kabul ettiği bir bedel karşılığında evlilik akdine son vermektir.⁶⁹ Fakiherin çoğunluğuna göre bu, fesih veya talaktan ayrı bir boşama şeklidir. Hul' işlemi, "hul'" ve "müfâdât" gibi bu manada açık ifadeler kullanılarak yapılabildiği gibi, bazı âlimlere göre söyleyenin hul' niyeti taşınması şartıyla kinâye kullanılarak da yapılabilmektedir. Özellikle Hanbelî ve Şâfiî âlimler, hul' için kullanılan lafızları sarîh ve kinâye şeklinde ayırma taraftarı olup bunu boşamadaki sarîh-kinâye ayırımı gibi değerlendirmektedirler. Mesela "seni ibrâ ettim", "ibâne", "fesih" veya "satım" kelimelerini kullanmak kinâye örnekleridir. Son ikisi Şâfiîlere göre kinâyedir.⁷⁰

III- İLÂ'DA KİNÂYE KULLANIMI

İlâ, evlilik akdinin sona ermesine yol açabilen bir yemin türüdür. Kocanın eşiyle cinsel ilişkisini yemin, adak veya bir şarta bağlayarak, belirli veya belirsiz bir süre kendisini bundan menetmesi anlamındadır. İlgili ayet şöyledir: "Kadınlara yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler. Eğer bu süre içinde, yeminlerinden dönerlerse, şüphesiz ki Allah, her şeyi çok bağışlayan ve çok merhamet edendir. Eğer boşamayı kastederlerse, şüphesiz ki Allah, her şeyi çok iyi işiten, çok iyi bilendir." (Bakara 2/226-227). Buna göre koca, dört aylık süre içinde her an yemininden dönüp, eşiyle barışabilecek ve yemin keffâreti vererek uhrevî sorumluluktan kurtulabilecektir. Ancak eşine dönmeksizin dört aylık müddet sona ererse, evlilik de sona erer.

İlâ, "seninle cinsel ilişkide bulunursam, evliliğimiz sona ermiş olsun" vb. sarîh/açık

⁶⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 297-302.

⁶⁷ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 279-310, 436 vd.

⁶⁸ Hillî, *Şerâi'ü'l-İslâm*, III, 8-9.

⁶⁹ Bakara, 2/229.

⁷⁰ İbn Müflih, *el-Furû*, V, 346; Merdâvî, *el-İnsâf fî Beyâni'r-Râcili mine'l-lulâf*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, yy., ty., VIII, 393-394; *el-Mevsûatü'l-fukhiyye*, XIX, 257-258.

sözlerle yapılabildiği gibi, kinâyeli sözlerle de yapılabilir. Örfte genelde başka anlamlar, bazen de cinsel ilişki için kullanılan ifadeler, bu niyetle kullanıldıklarında kinâye sayılır. Mesela eşile ilişkisini kesmeyi kastederek; "Bundan sonra seninle bir yastığa baş koymam", "seninle bir yatağa yatmam", "hiçbir şey ikimizin başını bir araya getiremez", "yatağına yaklaşmam", "sana kötülük yapacağım", "seni sinirden çatlatacağım", "senden uzak kalmam uzun sürecek", "tenim tenine değmeyecek", "seninle aynı çatı altında bulunmam", "beraber uyumam" gibi sözler kinâyedir.⁷¹

IV- ZİHÂR'DA KİNÂYE KULLANIMI

Bir kimsenin karısına "sen bana anımanın sırtı gibisin" diyerek, onu kendisine haram kılmasıdır. İslam öncesi cahiliye döneminden kalan kötü bir âdettir. İslam bunu günah saymış, böyle yapanların sözlerinden dönmeleri halinde keffâret ödemeleri emredilmiş ve keffâret ödeninceye kadar eşine yaklaşması haram kılınmıştır.⁷²

Zihâr, annenin sırtı zikredilmek suretiyle "sen bana anımanın sırtı gibisin" diyerek açık ifadeyle yapılabileceği gibi, kinâyeli ifadelerle de yapılabilir. Fakihlerin çoğunluğu, örfte nadiren zihâr için kullanılan lafızların zihâr niyetiyle kullanılmasını kinâye olarak değerlendirirler. "Sen bana annem gibisin", "Bana annemin gözü/başı/rulu/ayağı gibisin" vb. ifadeler, zihâr maksadıyla söylenirse kinâyedirler. Bu tür sözlerin anneyi yüceltmek için kullanılması da mümkün olduğundan, kişinin niyetinin bilinmesi ve beyanına güvenilmesi gerekir.⁷³

V- ZİNÂ İFTİRASINDA KİNÂYE KULLANIMI

Zinâ iftirasında kullanılan lafızların sarîh, kinâye ve ta'rız şeklinde üçe ayrıldığından bahsetmiş ve zinâ iftirasında ta'rız konusuna yukarıda değinmiştik. Bu üç kavram arasındaki farkı zinâ iftirası konusu bakımından şöyle açıklayabiliriz:

Sarîh; Zinâ iftirasından başka anlama gelmeyen lafızdır.

Kinâye; Konulduğu anlam itibariyle kendisinden zinâ iftirası arlaşılabilen lafızdır.

Ta'rız; Sarîh ve kinâye dışında bir yolla zinâ iftirasının anlaşılmasıdır.

Zinâ iftirasında kinâye kullanımı konusunda hangi lafızların kinâye sayılacağı, kinâye sayılan lafızların kullanılması halinde ceza verilip verilmeyeceği, şayet ceza verilecekse bunun ne olacağı konularında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Mezheplerin bu konudaki görüşleri ana hatlarıyla şöyledir.

Mâlikîlerde genel kural şudur: Kinâye⁷⁴ kullanan kişi, zinâ iftirasında bulunduğunu inkar ederse, bu yönde yemin etmesi şartıyla sözüne güvenilir. Ancak Mâlikî fakihlerin, kullanılan ifadeye göre farklı değerlendirmeler yaptıkları görülmektedir; "Fâcîr (günahkâr/kötü)", "fâsık (günahkâr)", "fâcîr kadının çocuğu", "fâsık kadının çocuğu" derse te'dip edilir. "Habîs (kötü/pis)" veya "habîs kadının oğlu" derse, zina iftirası kastetmediğine dair yemin etmesi istenir; yeminden kaçınırsa bir süre hapsedilir, makul bir süre hapsedildiği halde yemin etmemekte direnirse ta'zir cezası uygulanır. "Ey falan kadımla günah işleyen (fâcîr)" ifadesi hakkında ise iki görüş beyan edilmiştir; 1-"Habîs" demek gibidir, aynı işlem yapılır. 2-Eğer sözünü ettiği günahın, zinâ dışında bir günah olduğunu ispat edebilir veya muhatabın gerçekten zinâ suçu işlediği sabit olursa, bu sözü söyleyen cezadan kurtulur. Aksi takdirde zina iftirası cezasına (had)

⁷¹ Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzî'd-Debkâik*, Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, yy., ty., II, 262; Merdâvî, *el-İnsâf*, IX, 172; *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, VII, 223-224.

⁷² Mücâdele, 58/1-4.

⁷³ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, yy., ty., IV, 107, *Mevvâk*, *et-Tâc ve'l-İklîl*, V, 428 vd.

⁷⁴ Mâlikî kaynaklarda zina iftirası konusunda "kinâye" kelimesi veya türevlerinin kullanıldığına rastlayamadık. Ancak açıkça telâffuz etmeseler de, verilen örneklerde yapılan açıklamaların kinâye tanımıyla örtüşmesinden hareketle onların görüşlerini belirlemeye çalıştık.

çarpıtılır. Mâlikîlere göre "kahpe" demek de zina iftirası olup had cezası gerektirir.⁷⁵

Şâfiîlere göre de genel kural olarak; kinâyeye kullanan kişinin zina iftirasında bulunduğunu inkar etmesi halinde, bu yönde yemin etmesi şartıyla sözüne güvenilir. Böylece had cezasından kurtulur ancak ta'zir cezasına çarpıtılabılır.⁷⁶

Hanefîler ve bazı Hanbelîlere göre ise zina iftirası ancak açık/sarîh ifadeyle yapıldığı takdirde had cezasını gerektirir. Nesebin nefyi (olumsuzlama) anlamına gelen sözler, açık zinâ isnadı olarak değerlendirilir. Bunun dışında kinâyeye vb. ifadeler sebebiyle had cezası gerekli olmaz. "Fâcir (günahkâr/kötü)", "fâsık (günahkâr)", "fâcir kadının çocuğu" gibi ifadeler, zinâ dışında başka günahları da ifade edebileceği için kesinlik taşımazlar. Hanefîlere göre "kahpe" demek de zina iftirası değildir. Had cezaları açıklık ve kesinlik gerektirir, şüphe ile düşer, kıyasla sabit olmaz. Ancak bu tür şeyler söyleyenlere ta'riz cezası uygulanabilir.⁷⁷

Görüldüğü üzere sadece bazı Malikîlerin belirli ifadeler için ("Ey falan kadını günah işleyer" ve "kahpe") zina iftirası cezasından bahsettiği görülmektedir. Bunun dışında kinâyeye kullanımı sebebiyle had cezası gerektiğini söyleyen bulunmamaktadır. Mâlikîlerin ta'riz ile de zinâ iftirası cezasını gerekli gördükleri hatırlanırsa, bu konuda mezhepler arasında en sert tutumun Mâlikîlere ait olduğunu söyleyebiliriz. Ancak had cezasının uygulanmaması, bu tür sözlerle insanları rahatsız edenlerin cezasız kalacağı anlamına gelmemektedir. Nitekim âlimlerin çoğunluğunun açıkça belirttiği üzere, bu kişilere şartlara göre değiştirilebilme esnekliğine sahip ta'zir cezaları uygulanabilecektir.

VI- VAKIF KONUSUNDA KİNÂYE KULLANIMI

Bir malın vakıf olarak tahsisini ifade etmek üzere vakfedenin kullandığı ifadeler, sarîh veya kinâyeye olabilmektedir. Vakıf muamelesi yani bir malı vakıf haline getirme konusunda kullanıldığında âlimlerin çoğunluğu tarafından sarîh kabul edilen ifadeler, "valef", "haps", "tesbîl (adamak)" sözcükleridir.

Vakıf konusunda kullanılan kinâyeye örnekleri, "tasadduk", "haram kılmak", "ebedileşürmek" sözcükleridir. Bir malın vakfedilmesi konusunda kinâyeye lafızları kullanıldığı zaman, vakfetme işleminin geçerli olabilmesi için, söyleyenin vakıf niyeti taşınması veya kinâyeye sözcüklerinin sarîh sözcüklerle birlikte kullanılması şarttır. "Mevkuf bir sadaka olarak tasadduk ettim (bağışladım)", "satılmamak, hibe edilmemek ve miras yoluyla inikâl etmemek üzere" gibi ifadelerle vakıf muamelesi geçerli olur.⁷⁸

V- DİĞER KONULARDA KİNÂYE KULLANIMI

Fıkıh kaynaklarında, yukarıda ele aldığımız kinâyeye kullanımının öne çıktığı konulara ilaveten başka fikhî konularda da kinâyeye kullanımının etkisine yer verildiği görülmektedir. Bunlardan bir kaçında zikredilen kinâyeye ifadeleri şöyledir:

Satım akdinde; "şunu benden bine al", "şunu bine teslim al", "onu bin karşılığında mülkiyetime geçirdim", "şu mal, bin karşılığında senindir" demek.⁷⁹

Hibe akdinde; "şu elbiseyi sana giydirdim", "seni şu hayvana bindirdim" demek.

Velâyet; kadâ (yargı) velayeti ve diğer velayetlerin kurulumunda yani bir kişiye bu görevlerin verilmesi sırasında sarîh veya kinâyeye lafızlar kullanılabilir. Bu konuda kinâyeye sayılan yedi Arapça lafız kaynaklarda yer almaktadır. Bunların anlamları yaklaşık olarak "sana itimat ettim/bıraktım/verdim/kıldım/dayadım/yön-

⁷⁵ Sehnûn, *el-Müdevvene*, IV, 494; Hattâb, *Mevâhibü'l-Celîl fî Şerhi Muhtasari Halil*, Dâru'l-fikr., Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, yy., ty., VI, 301-303; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desâki ale'ş-Şerhi'l-Kebîr*, Kahire, ty., 330.

⁷⁶ Şirbinî, *Muğni'l-nuhtâc*, V, 55; Heytemî, *Tuhfetü'l-nuhtâc*, VIII, 205.

⁷⁷ Kâsânî, *Bedâyi'*, VII, 42; Merdâvî, *el-İnsâf*, X, 215-216; Buhûtî, *Dekâiku Ülü'n-Nühâ li-Şerhi'l-Mümehâ (Şerhu Mümehâ'İlrâdat)*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut ty., III, 357-358.

⁷⁸ Merdâvî, *el-İnsâf*, VII, 5-6; *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, XXVII, 12-13.

⁷⁹ Nevevî, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mülhezzeb*, Matbaatü'l-Müniriyye, Mısır, ty., IX, 196.

lendirdim" şeklindedir.⁸⁰

Fakihlerin, her bir fikhî konuyu incelerken o konuyla ilgili kinâye kullanımını konusuna değinmekle birlikte, hangi işlemlerde kinâye kullanımının geçerli olduğu hangilerinde ise geçersiz olduğu konusunda genel bir ilke/kural belirlemeye çalıştıkları ve şu sonuçlara ulaştıkları görülmektedir:

1- Kişinin tek tarafı olarak yapabildiği bütün tasarruflarda, niyet bulunmak şartıyla kinâye kullanması halinde bu tasarruf geçerlidir. Boşama, köle azadı, ibrâ vb. konular böyledir.

2- İki tarafın icap ve kabulü ile gerçekleşen işlemleri, şahit bulundurma zorunluluğu bakımından ikiye ayırmak gerekmektedir.

2a- Şahit bulundurmak gereken iki tarafı işlemlerde, niyet bulunsa bile kinâye ile işlem geçerli olmaz. Çünkü şahit, kinâye kullananın niyetini bilemez. Nikah akdi ve müvekkil tarafından şahit huzurunda yapılması şartı konulan satım işleminin vekil tarafın yapılması böyledir. Nikah akdinde karînelere olsa bile işlemin geçerli olmayacağı, şahitli satımın ise karînelere olması halinde geçerli olacağı söylenmiştir.

2b- Şahit bulundurmak gerekmeyen iki tarafı işlemleri de, işlemin amacının gararla ilişkilendirilebilmesi bakımından ikiye ayırmak gerekir;

2ba- İşlemin amacı gararla ilişkilendirilebiliyorsa, niyet bulunmak şartıyla kinâye kullanılması halinde işlem geçerli olur. Mesela hul'un amacı, boşamaktır. Kitâbet aktinin amacı, kölenin azadıdır.

2bb- İşlemin amacı gararla ilişkilendirilemiyorsa, bu konuda sahih olan görüş kinâye ile işlemin geçerli olacağı yönündedir. Alım-satım, icâre (kiralama-hizmet), müsâkât (ağaç bakım ortaklığı) vb. akitler böyledir. Bu konudaki aksi görüşün, hal karînelerinin bulunmadığı durumlarla sınırlı olduğu, karîne varsa ve taraflar niyetlerini karşılıklı anlayabiliyorsa işlemin ihtilafsız geçerli olacağı söylenmiştir.⁸¹

Böylece ilke olarak, nikah dışındaki tüm işlemlerde niyetle birlikte kinâye kullanmanın geçerli olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak belirli bir konuda hangi ifadelerin kinâye sayılacağı ve bunların etkisinin ne olacağı hususundaki tartışmalar, dil özellikleri, örfî kullanım, niyet vb. ölçülere göre farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

SONUÇ

Ta'riz ve kinâye, insanların günlük konuşma ve yazışmalarında çokça başvurdukları dolaylı anlatım türlerindedir. İslam dini genel olarak bu tür dolaylı anlatımları yasaklayıcı bir yaklaşıma sahip değildir. Ancak kullanılan ifadenin başkalarına zarar vermesi gibi durumlar, konunun mahiyeti gereği değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Fakihler, gerek usûl, gerekse furû eserlerinde lafızlar konusuna önem vermiş ve ayrıntılar üzerinde titizlikle durmuşlardır. Lafız-niyet uygunluğu bakımından ta'riz ve kinâye konuları da bu titizlikten nasibini almış görünmektedir.

Fıkıh kaynaklarında ta'riz kullanımının öne çıktığı konular, iddet bekleyen kadına evlilik teklifi, zina iftirası, suç ikrarından vazgeçirmek veya döndürmek, had suçlarında şahitlik etmemek ve kafir düşman aleyhine müslümâna ta'riz kullanma konularıdır.

Başkasıyla evli olan kadınlara evlilik teklifi ta'rizinde bulunulamayacağı, evli olmayanlara ise bulunulabileceği hususunda ittifak vardır.

Ric'î talakla boşanmış kadının halen evli olduğu ve kocası dışında birisinin ona evlilik teklifi ta'rizinde bulunamayacağı konusunda ittifak vardır.

Vefat iddeti bekleyen kadına evlilik teklifi ta'rizinde bulunulabileceği hususun-

⁸⁰ Mâverî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, Beyrut 1985, s. 88.

⁸¹ Nevevî, *el-Mecmû'*, IX, 195-196.

da ittifak vardır. Üç talakla boşanmış ve geri dönülemez bir sebeple (süt emme, liân vb.) fesih iddeti bekleyenler de vefat iddeti bekleyenler gibi kabul edilmiştir.

Bâin talakla boşanan kadına evlilik teklifi ta'rîzinde bulunulamayacağını genellikle Hanefîlerin savunduğu; buna karşın diğer mezheplerdeki ağırlıklı görüşün cevaz yönünde olduğu görülmüştür.

Evlilik teklifi konusunda kullanılan bazı ifadelerin sarîh mi yoksa ta'rîz mi olduğunun değerlendirilmesi hususunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır.

Zinâ iftirasında ta'rîz konusunda sadece Mâlikîlere ve Hanbelîlerin bir görüşüne göre suç sabit olup had cezası gerekmektedir. Buna karşılık çoğunluk görüşü, had cezasının uygulanamayacağı yönündedir. Ancak bu kişilere, takdire bağlı ta'zir cezası uygulanabileceği söylenmiştir.

Allah hakkı olan had suçlarının ispatı için delil olarak sadece fâilin ikrarının bulunması halinde, hâkimin veya devlet başkanının ikrardan vazgeçme yönünde ta'rîzde bulunabileceği büyük çoğunlukla benimsenmiş hatta bunun güzel bir iş olduğu belirtilmiştir. Had suçlarında şahitlik etmemek için ta'rîzde bulunmak da iyi görülmüştür.

Ta'rîzin hükmü konusunda şu genel kurala ulaşıldığı görülmektedir: *Açıkça söylenmesi liaynihi haram olanın ta'rîzi de haramdır; zina iftirası gibi. Açıkça söylenmesi helal olan veya ligayrihi haram olanın ta'rîzi caizdir; iddeti bekleyen kadına evlilik ta'rîzi gibi.*

Fıkıh kaynaklarında boşama, zina iftirası, vakıf, velâyet vb. birçok konuda kinâyeye kullanımı hususuna değinildiği görülmektedir. Kinâyenin en çok boşamayla ilgili konularda (talâk, hul', ilâ, zihâr gibi) ele alındığı göze çarpmaktadır. Boşama konusu, şaka ve laubaliliğe yer verilemeyecek kadar ciddi bir konudur. Bu bakımdan boşamada kullanılan kinâyelerin genellikle, kocanın tek tarafı olarak dönebileceği ric'î talak yerine ancak eşlerin karşılıklı rızayla dönebilecekleri bâin talak sayılmasının, kinâyeye kullananlar için bir tür ceza ve başkaları için de caydırıcılık amacı taşıdığı söylenebilir.

Fıkıhta ağızdan çıkan söz ciddiye alınmış, belirli bir konuda hangi ifadelerin sarîh, hangilerinin kinâyeye sayılacağı ve bunların hükme etkisi hususunda, hukukta tarafsızlık ve istikrarı sağlama amacına yönelik olarak bazı ölçüler belirlenmeye çalışılmıştır. Ölçü olarak kullanılan dilin özellikleri, ilgili lafzın Kur'an ve sünnet metinlerinde (nass) geçip geçmediği ve örfteki kullanımı gibi hususlar üzerinde durulmuştur. Ayrıca sözün söylendiği ortamda boşama konusunun konuşulması ve kızgınlık hali gibi durumların, kişinin niyetini tespitte önemli hal karîneleri olduğu vurgulanmıştır. Sarîh ifade olduğu konusunda ittifak edilenleri bir tarafta tutarsak, dil ve örfün yaşama ve yaşadıkça değişme özelliğine bağlı olarak, farklı zaman ve ortamlarda insanların ağızından çıkan ifadelerin sarîh mi kinâyeye mi olduğunun mevcut dil ve örf şartları içinde değerlendirilmesi zarureti kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Zinâ iftirası konusunda kinâyeye kullanılması halinde, sadece Malîkîlerin belirli ifadeler için had cezasından bahsettiği; buna karşın büyük çoğunluğun, kinâyeye ile had cezası gerekmediği ancak uygun bir ta'zir cezası uygulanabileceği görüşünde oldukları görülmüştür. Ta'rîz veya kinâyenin zinâ iftirası konusunda kullanımı halinde –bazı ifadelerle sınırlı da olsa– ceza bakımından en sert tutumun Mâlikîlere ait olduğu tespit edilmiştir.

Ta'rîz ve kinâyeye konuları bir bakıma ait olduğu toplumun kültürü ve değerlerini de yansıtmaktadır. Örneğin İslam hukukunun kabul ettiği zinâ iftirası suç, zinânın suç sayıldığı İslam toplumunda önemli bir suç olarak değerlendirilirken; zinânın suç sayılmadığı toplumlarda zinâ iftirası diye bir suç bulunmayabilir. Ayrıca zinânın kapsamının belirlenmesindeki farklılıklar da (evli-bekâr ayrımı vb.) zinâ iftirası suçuna etki etmektedir. Yine boşamanın sözlü ifadelerle yapılmasının geçerli sayılmadığı ve mutlaka resmî vesika istendiği hukuk sistemlerinde, sözlü ifadelerin sarîh mi kinâyeye mi olduğu ve bunların etkisi üzerinde durulmayabilir.